

שלומי גייסקין

סקרווריות בהלכה

ראשי פרקים:

א. מהו סהרורי?

מתי מופיעה סהרוריות?
מה מסוגל הסהרורי לעשות?
אבחון סהרוריות על ידי מניעת שינה
סהרוריות בעקבות נטילת גלולות שינה
האם מסוכן להעיר סהרורי?
טיפול

ב. שאלות הלכתיות

כהן סהרורי העובד במקדש
קרוב פסח
הריגה
עריות
קריאת המגילה
כתיבת תפילין
מנין
תפילת שמונה עשרה

ג. סיכום

א. מהו סהרורי?

סהרוריות,¹ "מחלת ג'רם" או "הליכה מתוך שינה" (באנגלית: Noctambulism, Somnambulism, Sleepwalking), היא הפרעת שינה הנקראת "פאראסומניה"² שהסובל ממנה מפגין פעילויות שבדרך כלל מצביעות על עירנות, כגון הליכה או ביצוע פעילויות מוטוריות. תוך כדי הפעילות, האדם אינו ערני לגירויים סביבתיים, מבטו חלול תוך שהוא בוהה, ואינו מגיב לפניות אליו בניסיונות להעירו. לפעמים עשוי האדם רק להתיישב במיטתו, לבצע תנועות ידיים פשוטות מסוימות, לומר משפט או מספר משפטים בודדים ולהמשיך בשנתו. לעיתים מעורבות פעילויות נוספות כמו התלבשות, הליכה למקלחת או לשירותים, ודיבור תוך כדי הפעילות. ילדים עלולים

1. בעניין סהרוריות, ראה פ. לביא (1993), **עולמה הקסום של השינה**, הוצאת ידיעות אחרונות ספרי חמד; פ. לביא, י.דגן (1987) המימד הפסיכולוגי בהפרעות שינה, מתוך **שיחות** כרך 1, חוברת 3, יוני '87;

Kaplan H.I, Sadock B.J, Grebb J.A (1997) Synopsis of psychiatry, *Behavioral sciences, Clinical Psychiatry*, eighth edition.

2. המונח פאראסומניה מתייחס לתופעות לא רגילות הנלוות לשינה או התנהגויות לא רצויות המתרחשות תוך כדי שינה, או בשלבי המעבר בין שינה להתעוררות. יש מגוון של תופעות הנכללות תחת השם פארסומניה.

לשפוך מים או אפילו להטיל-מימיהם במרכז החדר או לבצע פעילויות משונות אחרות.

מתי מופיעה סהרוריות?

סהרוריות יכולה להופיע בכל גיל, אך באופן כללי היא מופיעה יותר בקרב ילדים, במיוחד בתחילת העשור השני לחיים. כ-17% מהילדים עשויים להלך בשנתם לפחות פעם אחת, בעוד שבקרב מבוגרים השכיחות יורדת לכ-2.5%. מצב זה שמתחיל בילדות יכול להימשך גם בגיל מבוגר. הנטייה להליכה בשינה היא משפחתית, ומתגלה לראשונה בסביבות גיל 4 עד 8. השכיחות הגבוהה ביותר להתנהגות כזו היא בגיל 12 והיא גבוהה יותר בקרב בנים. לילדים רבים יש אפיזודות בודדות כאלה.

סהרוריות מתרחשת בדרך כלל בשליש הראשון של שנת הלילה, במהלך השלב השלישי או הרביעי של השינה, השלבים בהם נכנסים למצב של "שינה עמוקה", שבה מופיעים גלים אטיים של המוח, ולא בשלב ה-REM. ההתנהגות הסהרורית מתרחשת כאשר אדם יוצא ממצב זה של "שינה עמוקה". האדם ההולך בשנתו אינו מודע לכך, ועל פי רוב לא יזכור זאת לאחר מכן.

בילדים ובמבוגרים צעירים, עד רבע מכלל הלילה הוא במצב "שינה עמוקה". אולם ככל שאדם מתבגר ומזדקן מתקצר פרק השינה העמוקה, עד שהוא לא קיים עוד, ולכן ילדים ומבוגרים צעירים נוטים יותר לסהרוריות. לעיתים מופיעה סהרוריות באופן ספונטני כתוצאה ממצבי לחץ גופניים או נפשיים, או היפנוזה.

מה מסוגל הסהרורי לעשות?

אנשים סהרורים נראו, לא רק מהלכים, אלא גם אוכלים, מתלבשים, נוהגים במכונית ושורקים. בניגוד לדעה הרווחת רוב ההתנהגות סהרורית אינה מתבטאת בהליכה (ללא הכרה של המהלך), אלא בהתנהגויות אחרות. רוב המקרים של התנהגות סהרורית מתרחשים כאשר מסיבה כלשהי אדם מתעורר במהלך שינה עמוקה (למשל, כיוון שמישהו אחר הפריע לשנתו), הוא עשוי להתיישב במיטתו, להסתכל סביב ומיד לשוב לישון. לעתים נדירות מבחינים בהתרחשויות קצרות אלה של התנהגות סהרורית, אלא אם כן האדם נמצא במעקב במעבדת שינה.

אנשים המהלכים בשנתם, עקב התנהגות סהרורית, עושים זאת בעיניים פקוחות. עיניו של הסהרורי עשויות להראות מזוגגות, או אטומות מבע, למתבונן מן הצד, תגובותיו המילוליות של הסהרורי תהיינה איטיות והוא יתקשה להגיב באופן מושכל.

להלן נפרט כמה פעולות, לדוגמא, שהסהרורי מסוגל לבצע:

יחסי אישות מתוך שינה: מדענים כעת פונים לחקירת הפרעת שינה

נוספת: יחסי אישות מתוך שינה (sexsomnia)³. ניתן לקיים יחסי אישות תוך כדי שינה, בלי לזכור דבר מכך בבוקר. אנשים הסובלים מהפרעה זו לא זוכרים מה עשו, ובן או בת זוגם מספר להם. לעתים נוצר מצב לא נעים בשל תופעה זו.

ד"ר שנק, פרופ' לפסיכיאטריה וחקר שינה באוניברסיטת מינסוטה, ועמיתיו, חקרו 31 מקרים של התנהגות מינית בזמן השינה⁴. הם מצאו כי 80% מהתנהגויות אלו בוצעו על ידי גברים והם היו היחידים שקיימו יחסי אישות מלאים (ב-42% מהמקרים). אף אחד מהנבדקים לא זכר את התנהגותו, ובחלק מהמקרים הובילה שיכחה זו להאשמת בן הזוג. לדברי ד"ר שנק, אנשים אלו אינם סובלים לרוב מהפרעות נפשיות, אלא מתקלה במערכת העצבים שלהם, הגורמת לעוררות חלקית, כך שהם נמצאים במצב ביניים בין שינה לערות. לא ברור עד כמה התופעה נפוצה, מהי שכיחות ההפרעה ובאיזו תדירות התנהגויות אלו מתרחשות בקרב הסובלים מסהרוריות.

שליחת דואר אלקטרוני מתוך שינה: שליחת דואר מתוך שינה סהרורית,

או זימיילינג ('zzz-mailing'), הוא תופעה של שימוש באינטרנט אחרי הכנסת סיסמא (!) שפתחה את המחשב, ואף שליחת הודעות דואר אלקטרוני תוך כדי שינה⁵.

אוניברסיטת טולדו חוקרת מקרה בו אשה בת 44 הלכה לישון בעשר בערב, ובחצות היא הלכה לחדר הסמוך, פתחה את המחשב, הכניסה שם משתמש וסיסמא כדי להתחבר לאינטרנט (!) ואז פתחה את הדואר-האלקטרוני ושלחה הודעות. אמנם השימוש באותיות קטנות וגדולות היה לא-סדיר, והלשון היתה מסורבלת ולא תמיד הגיונית. באחת ההודעות היא כתבה "בוא מחר וסדר את הבלאגן הזה. ארוחת ערב ומשקאות, 4 אחה"צ. תביא יין וקוויאר בלבד".

3. ראה:

Monica L. Andersen et al. Sexsomnia: Abnormal sexual behavior during sleep. *Brain Research Reviews* 56 (2007) 271–282; Rami S. Badawy, J.D., SEXSOMNIA: Overcoming the Sleep Disorder Defense, *Update Natinal District Attorney Association*, Volume 22, Number 4 & 5, 2010, http://www.ndaa.org/pdf/update_22_4and5.pdf

4. "סקס מתוך שינה? זאת הפרעה", מערכת BeOK, 03.06.07, <http://www.beok.co.il/Category/Article/4670/%D7%A1%D7%A7%D7%A1+%D7%9E%D7%AA%D7%95%D7%9A+%D7%A9%D7%99%D7%A0%D7%94+%D7%96%D7%90%D7%AA+%D7%94%D7%A4%D7%A8%D7%A2%D7%94>

5. Roger Dobson, "Zzz-mail: What happens when sleepwalkers go online", *The Telegraph*, 13 Dec 2008 <http://www.telegraph.co.uk/news/newsttopics/howaboutthat/3743289/Zzz-mail-What-happens-when-sleepwalkers-go-online.html>

אמנות בשינה: בצפון ויילס בבריטניה, אח רפואי בשם לי הדווין (Lee Hadwin) הוא אמן שמייצר עבודות אמנות בשנתו, ולא זוכר מאומה מכל זה ביום המחרת. הוא כונה אחר כך "קיפאסו" (Kipasso), בזמן העירנות אין לו כל עניין באמנות.

אבחון סהרוריות על ידי מניעת שינה

מחסור בשינה יכול לגרום לעלייה במקרי סהרוריות. דבר זה יכול לסייע בידי המומחים לאבחון את התופעה. במחקר שהופיע בכתב העת *Annals of Neurology*, חקרו חוקרים קנדיים 40 מטופלים שפנו לקליניקה להפרעות שינה לקבלת טיפול בהפרעה החשודה כסהרוריות. המטופלים נבדקו ואולצו לבלות לילה אחד בשינה במעבדה. ביום למחרת הם עסקו בפעילות רגילה וחזרו למעבדת השינה בערב. בלילה השני מנעו מהם את האפשרות ללכת לישון. הותר להם להשלים את שעות השינה בבוקר שלמחרת, לאחר שהיו ערים במשך 25 שעות.

הנבדקים הוקלטו בשנתם כדי שהחוקרים יוכלו לבחון את תנועותיהם ההתנהגותיות. בזמן השינה בלילה הראשון, נצפו 32 תנועות התנהגותיות אצל 50% מהנבדקים, בהשוואה ל-92 תנועות אצל 90% מהנבדקים בזמן השלמת השינה.

החוקרים מצאו כי מחסור בשינה העלה באופן משמעותי את אחוז המטופלים אשר חוו לפחות תנועה התנהגותית אחת מורכבת. התבוננות באירועים התנהגותיים במעבדת השינה במהלך מניעת השינה לא תמיד מספיקה כדי לאשר את האבחנה של הליכה מתוך שינה. עם זאת, כאשר משתמשים בה ככלי אבחוני, מניעת שינה מראה רגישות גבוהה לסהרוריות וניתן להשתמש בה לבדיקות קליניות במגוון רחב של מטופלים סהרוריים. מחברי המחקר אומרים כי הממצאים שלהם תומכים בהמלצות, כי הסהרורים צריכים להקפיד על שינה סדירה ולהימנע ממחסור בשינה.

סהרוריות בעקבות נטילת גלולות שינה

גלולות שינה מסויימות עלולות לגרום לתופעות סהרוריות: הליכה, זלילה ונהיגה תוך כדי שינה. לפי כמות הדיווחים שהגיעו ל**מינהל התרופות והמזון האמריקני** (FDA) מעריכים כי התופעות האלה נדירות, אבל יש גם חשש כי מקרים רבים לא דווחו למינהל מכיוון שלאנשים לא היה זיכרון מהאירוע, או בגלל שהיו נבוכים לספר על המקרה.

האם מסוכן להעיר סהרורי?

התנהגות סהרורית כשלעצמה איננה מהווה סכנה בריאותית, אולם בעת התנהגות זו עשוי האדם להיקלע לתאונה כיוון שאינו מגיב באופן הכרתי. קיים

מיתוס נפוץ שלעולם אסור להעיר אדם המהלך בשנתו. במציאות, אין כל סכנה בהערת אדם המהלך בשנתו, אולם האדם עשוי להיות נכוך או לאבד התמצאות לכשיתעורר. אם קיימת סכנה כלשהי בהערתו של אדם סהרורי, הרי שהיא למי שמנסה לעורר את הסהרורי. לעתים קרובות מפגינים סהרורים התנהגות תוקפנית כאשר מפריעים להם. קיימים מקרים בהם אנשים סהרוריים תקפו באלימות את מי שניסה להעירם ואפילו מקרים (נדירים ביותר) שהסתיימו במוות. יחד עם זאת, סהרוריים עשויים לסכן את עצמם הרבה יותר מאשר אחרים. כאשר סהרוריים מסכנים את עצמם, למשל על ידי ירידה במדרגות תלולות, או אחיזה בסכין חדה, עדיף להעירם. קיימים אף דיווחים על סהרוריים שנפלו מחלונות פתוחים אל מותם.

בגיליון של אפריל 2007 של "סיינטיפיק אמריקן"⁶ הופיעה כתבה שדנה בשאלה האם מסוכן להעיר אנשים ההולכים בשנתם. הליכה בזמן שינה מהווה בעצם מצב ביניים בין עירות לשינה. הגוף ער לחלוטין ומסוגל לבצע פעולות מורכבות כאלה ואחרות, אך בד בבד המוח מפיק גלים איטיים המזוהים עם שינה עמוקה.

אפיזודה סהרורית טיפוסית עשויה לכלול טיול קצר בחדר השינה, הכנת ארוחה לילית, צפייה בטלוויזיה וכדומה. בסקלה הקיצונית יותר של ההפרעה תועדו מקרים של נהיגה במהלך שינה ואף מספר מקרי רצח. בבוקר, חשוב להדגיש, הסובלים מההפרעה לא זוכרים דבר ממה שהתרחש בלילה.

האם באמת מסוכן להעיר אדם המצוי במהלך אפיזודה סהרורית? על פי המאמר, התשובה היא חד משמעית לא. אומנם מי שהוער באופן פתאומי במהלך אפיזודה סהרורית עשוי להיבהל מאוד, ובמקרים מסוימים אף להגיב לכך באופן אגרסיבי, אך ההתעוררות הפתאומית אינה מסכנת אותו בכל צורה שהיא. ליתר דיוק, לאור מגוון הפעולות המורכבות שעשויות להתבצע בזמן השינה, הערת אדם סהרורי עשויה למעשה להציל את חייו.

טיפול

ע"פ רוב לא ניתן טיפול מיוחד להפרעות שינה מסוג פארסומניה. הרופא ישתדל לברר על מצבו של הסובל מההפרעה והאם הוא חשוף למצב של מתח מיוחד או מחסור בשינה סדירה. במקרים קשים יותר ניתן להיעזר בטיפול תרופתי כמו למשל תרופות הרגעה במקרים של הפרעת ביעותים, או תרופות המקצרות או מדכאות את שנת החלום (שלב שנת ה-REM) כדי להקל על סיטי לילה. טיפול אחד הוא במתן קלונאזפאם, תרופה המשמשת בין היתר

6. קישורית לכתבה:

<http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=6C621BBD-E7F2-99DF-31BD1E071CE347F1&chanID=sa017>

להרגעה וטיפול בנדודי שינה ומועילה ל-90% ממקרי הפאראסומניה. מומלץ שסהרורים יקפידו על שינה סדירה ולהימנע ממחסור בשינה, המהווה, לפי מחקרים שונים, גורם לאפיזודות סהרורות.

ב. שאלות הלכתיות

מעמד הישן על פי ההלכה נדון כבר במקומות שונים. הרב שלמה אישון, במאמר בתחומין⁷, העלה את השאלה האם הישן נחשב בר חיוב וכשרות, או שמא דינו כשוטה שחיובי ההלכה אינם חלים עליו. ובעניין זה יש שתי גישות: יש הרואים את עיקר החסרון בשינה בהעדר הכוונה – לפי זה, הישן הוא בר חיוב ומקיים מצוות (ועבירות); ויש הרואים את עיקר החסרון בהעדר הדעת – לפי זה, מעמדו דומה לשוטה לעניין מצוות ועבירות.

אך ראשית, אין ישן אחד דומה למשנהו, כי ישנם כמה שלבים בשינה. במסכת מגילה⁸ שנינו: "היכי דמי מתנמנם? אמר רב אשי נים ולא נים, תיר ולא תיר; דקרו ליה ועני, ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרו ליה מידכר". רב אשי אומר שמתנמנם הוא ישן ולא ישן, ער ולא ער, עונה אם קוראים לו, אבל אינו יכול להשיב סברא, וכאשר מזכירים לו הוא נזכר. כלומר: כאשר שואלים אותו משהו שדורש מחשבה, כגון: היכן הנחת כלי זה – אינו מסוגל לענות, וכשמזכירים לו היכן הניח, הוא נזכר ומגיב כן או לא⁹. התוס' מבארים ש"נים ולא נים" הוא בתחילת השינה, שהוא מתחיל להירדם, ו"תיר ולא תיר" הוא בסוף השינה, שהוא מתחיל להתעורר¹⁰, ואילו רש"י מפרש ששניהם בתחילת השינה¹¹.

נראה אם כן שיש להגדיר כמה מצבים שונים זה מזה כלדלהן:

1. **שינה:** מצב בו אדם רדום ולא עונה אם מדברים אליו (אלא אם כן הוא מתעורר מהדיבור).
2. **נמנום, "נים ולא נים":** הגדרת המנמנם היא, "נים ולא נים, תיר דלא תיר, דקרו ליה ועני, ולא ידע לאהדורי סברה, וכי מדכרו ליה – מידכר" אדם שעונה כאשר קוראים לו, לא יודע להשיב סברה, ונזכר כאשר מזכירים לו סברה. הנמנום אינו שלב בשינה אלא מצב טרום-שינה.
3. **סוף שינה, "תיר ולא תיר":** לשיטת התוס' לעיל.

7. הרב שלמה אישון, מצוות ועבירות הנעשות בשעת שינה, תחומין כא, עמ' 467-474.

8. מגילה יח, ב.

9. רשב"ם פסחים קכ ב ד"ה לאהדורי.

10. תוס' נדה (סג א) ד"ה נים, תוס' תענית (יב, ב) ד"ה "נים ולא נים תיר ולא תיר", ט"ז בשו"ע או"ח תרצ ס"ק ח: "וכתבו התוס' א"ר נים ולא נים בתחלת השינה תיר ולא תיר בסוף השינה".

11. ראה בט"ז שם, ובתוס' שם בשם רש"י, ובר"ן מגילה (ה, ב בדפי הרי"ף). לשיטת רש"י נחלקו האחרונים אם הקורא את המגילה בסוף השינה יצא או לא יצא.

4. **סהרוריות:** מצב חריג לקראת סוף השינה. גם הסהרורי עלול לענות כשקוראים לו, כמתואר אצל מנמנם, ואף להגיב, ואף לבצע פעולות מורכבות, אך הוא עלול שלא לזכור אותם, הוא דוקא מצוי בשינה עמוקה, לקראת סוף השינה, בניגוד לנמנם שזה מצב של עירנות כל שהיא.

כהן סהרורי העובד במקדש

להלן תיאור המקרה: פרח כהונה צעיר ונרגש, שיש לו היסטוריה של אֶפִּיזוּדוֹת סהרוריות מִפְעַם לִפְעַם, מגיע לבית המקדש והולך לישון בבית המוקד עם אחיו הכהנים בצפייה לעבודת המקדש עם בוא הממונה לקראת עלות השחר. הכהן המתוח לא ישן גם בלילה הקודם, בצפייה להשתתפותו בעבודת המקדש, וחוסר השינה והלחץ מגבירים את הסיכויים לאֶפִּיזוּדָה. הממונה מגיע ודופק על הדלת וכולם עומדים מוכנים לפייס ולהכנס למקדש, אלא שהכהן הספציפי הזה אינו ער, הוא סהרורי. הממונה מצווה להפיס ולהרים ידיים. הסהרורי מרים את ידו כמו כולם ונבחר במזל-טוב לתרום את הדשן או לאחת מן המטלות הקדושות האחרות. הוא הזדרז וקידש ידיו ורגליו מן הכיור, תרם את הדשן או עבד עבודה אחרת שזכה בה, אפילו ייתכן שהקטיר את הקטורת כראוי בלי שאיש ישים לב. מה דין עבודתו בקודש?

בעניין עבודת הקרבנות יש צורך בדעת¹², והמחשבה היא עניין חשוב ומכריע להכשיר ולפסול קרבן, למרות שבדרך כלל, בהלכה, 'דברים שבלב אינם דברים'¹³. אם זו עבודה בהיסח הדעת – היא פסולה, אם זו עבודתו של ער – העבודה כשרה.

אם כן, מהי ההגדרה של מצבו של סהרורי, האם זוהי שינה רגילה והאם הוא בכלל מסיח דעתו בעוד שהוא מסוגל לבצע פעולות מורכבות ולהקשיב לפקודה של אדם שאומר לו משהו, כגון "לך חזרה לחדר שלך"? אם סהרורי מסוגל לנהוג ברכב ולרדת במדרגות ולשלוח דואר-אלקטרוני אחר הכנסת סיסמא, הוא מסוגל גם לתרום את הדשן בצורה תקינה וזהירה. האם זו כוונה מספיקה או שמא הוא צריך להיות ער, ומה שהוא עשה – נפסל, ולא קוימה המצווה?

בעניין קידוש ידיים ורגליים הדין הוא שכהן שקידש ידיו ורגליו לעבודה בבית מקדש ואחר כך ישן – עליו לחזור ולקדש ידיו ורגליו שוב¹⁴,

12. זבחים מו, ב (במשנה). רמב"ם הל' פסולי המוקדשין פי"ג ואילך.

13. ראה **דבר-התורה של ד"ר מירב (טובול) כהנא**, "מחשבת הקרבן" לפרשת צו, המדרשה ע"ש לדוביג ואריקה יסלזון <http://midrasha.biu.ac.il/node/1019>

14. יומא סח ב; תמיד כה ב; רמב"ם בית הבחירה ח, ו; רמב"ם ביאת המקדש ה, ג: "אין הכהן צריך לקדש בין כל עבודה ועבודה, אלא פעם אחת מקדש בבקר ועובד והולך כל היום כולו וכל הלילה, והוא שלא יצא מן המקדש ולא ישן ולא יטיל מים ולא יסיח דעתו, ואם עשה אחד מארבעתן צריך לחזור ולקדש".

כי "סתם ישן מסיח דעתו"¹⁵. על פי הירושלמי הישן צריך טבילה, והמתנמנם צריך קידוש ידיים ורגלים¹⁶. המנחת חינוך¹⁷ כתב שישן שעבד בלא קידוש עבודתו מחוללת. השאלה לענייננו היא האם הסהרורי חייב לקדש ידיו שוב כאשר הוא קידש ידיו ורגליו **בעודו סהרורי**, ואחר כך התעורר?

כאמור, בעניין הקרבנות יש צורך בדעת. התוס' בסנהדרין¹⁸ כתבו על פי המשנה בגיטין¹⁹, שהישן ראוי להביא קרבן גם בשעה שהוא ישן. על כן, שליח להבאת קרבן חטאת רשאי להקריבו למרות שייתכן שהבעלים ישן בשעת ההקרבה, משום שגם בשעת השינה הוא מחוייב בקרבן. גם סהרורי, לפי זה, יכול אדם להקריב קרבן בשליחותו, שכן הוא מצב בין שינה לערנות. אם כן, מה לגבי עבודת כהן בבית המקדש בזמן השינה? האם בשל הצורך בדעת בקדשים – יש פסול של היסח הדעת בזמן שהכהן סהרורי? לכאורה אמרנו לעיל בעניין קידוש ידיים ורגליים ש"סתם ישן מסיח דעתו"²⁰. אלא שמתוך דברי ר' מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש זצ"ל²¹, ניתן להסיק שבמקרה שלנו, הסהרורי לא ייחשב כפועל בהסחת הדעת, כי חסרון הסחת דעת אינו שייך אלא כאשר יש מצב של דעת מלכתחילה. האדמו"ר דן בטעם אמירת ברכת התורה בבוקר, שזה מצד היסח הדעת, כי כאשר אדם קם משנתו "הרי השינה חשובה היסח הדעת, ולכן צריך לחזור ולברך ברכת התורה"²². אך האדמו"ר אומר שבאמת אי אפשר לומר ששינה נחשבת להיסח-דעת על מנת לחייבו לחזור ולברך, כי –

"היסח הדעת ע"פ חסידות שייך כאשר נמצאים בהגדר של דעת, שאז נדרשת שימת-לב... אבל מי שאינו שייך לגמרי לענין הדעת (מצד סיבות חיצוניות), לא דורשים ממנו שימת-לב, שהרי 'איני מבקש כו' אלא לפי כחן'²³, ובמילא, לא שייך גם הפסול דהיסח הדעת. וכיון שכן הוא ע"פ חסידות, הרי בדרך ממילא כן הוא גם הדין ע"פ נגלה".

האדמו"ר מביא לכך ראיות, מפסחים ע"א, בעניין סכין שנמצא בארבעה

15. **כסף משנה** ביאת המקדש ה, ג: "ומ"ש ולא יישן ולא יטיל מים ולא יסיח דעתו. היסח דעת מבואר שם וממילא משמע לשינה דסתם ישן מסיח דעתו".
16. ברייתא בירושלמי יומא פ"ג ה"ב, והרמב"ם לא הזכיר נתנמנם.
17. מנחת חינוך, מצוה קו.
18. סנהדרין, מז, א ד"ה אימא.
19. גיטין, כח, א.
20. ראה גם ראב"ד חמץ ומצה ח יד, שכותב ששינה היא היסח הדעת, בעוד שהנמנום אין בו היסח הדעת.
21. ר' מנחם מנדל שניאורסון, **תורת מנחם**, כרך טו, תשט"ז – חלק ראשון (שיחת יום א' פ' וישב, י"ט כסלו ה'תשט"ז), עמ' 262-264, סעי' י".
22. **תורת מנחם**, שם, עמ' 263.
23. תנחומא נשא יא. במדב"ר פי"ב, ג.

עשר בניסן ששוחט בה פסחו מיד ולא צריך להטבילה. ושואלים התוספות²⁴ "ליפסול האי סכין בהיסח הדעת"? ומתריצים, "לא שייך היסח הדעת לפסול רק ... שהיו בידו ואסח דעתו", אבל היכא שאין בידו, כגון שאבד, לא שייך התם היסח הדעת". וכן מביא ראייה מתוס' ישנים ליומא²⁵ על דברי הגמרא "חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה ושעה ק"ו מציין", שהקשו "למה לי טעמא דלא ישן בהן שמא יפיה בהן"²⁶, תיפוק לי' משום היסח הדעת דהכא", ועונים שם "טעמא דהיסח הדעת לא שייך אלא כשהוא ניעור". ומסכם "שבענין שאינו בגדר של דעת כלל (כגון שאבד, או כשהוא ישן), לא מתחשבים בענין הדעת שהיסח הדעת יהי' בו פסול. וזהו גם הטעם שיש צורך בלימוד מיוחד שקטן אינו יכול לעבוד עבודה בקדשים"²⁷, ולא די בכך שקטן אין לו דעת²⁸, ובקדשים צ"ל דעת²⁹ – דכיון שקטן אינו בגדר של דעת כלל, אינו נפסל מצד העדר הדעת".

אם כן, פסול "היסח הדעת" אינו קיים במצב של שינה, כאשר אין דעת כלל.

ברם כל זה טוב ויפה שלא לפסול בהסחת דעת. מכל מקום, השוחט את הזבח חייב לשחטו לשמו של הקרבן, ולשם בעליו. אי אפשר לפעול על "אוטומט". ייתכן שהסהרורי מסוגל לעשות זאת, כמו שהוא מסוגל להקשיב להוראות פשוטות, אך יש לברר זאת אצל הרופאים והפוסקים יכריעו³⁰.

לסיום, יש לשקול גם האם הסהרורי אסור בכניסה לפנים מן המזבח במצבו, כשם שאסורה כניסת שתויי יין להיכל³¹; ואם אכן אסורה עליו הכניסה, האם דבר זה פוסל את עבודתו, אם לדוגמא הקטיר את הקטורת.

קרבן פסח

המשנה במסכת פסחים³² דנה בעניין חבורה שנמנית לאכילת קרבן פסח, ואומרת שאם ישנו שוב לא יאכלו, שעל ידי הפסק השינה נראה כאוכל בשתי

24. תוס', חגיגה כא ע"א, ד"ה כלים.

25. יומא ז, סע"ב ואילך.

26. שבת מט ע"א.

27. חולין כד ע"ב.

28. ראה יומא מג, א; חגיגה ב, ב.

29. זבחים מו, ב, במשנה. רמב"ם הל' פסולי המוקדשין פי"ג ואילך.

30. ולעניין השאלה האם פסול היסח הדעת הוא חשש מציאותי שמא לא נשמר הקרבן ועל כן הוא פסול, או שעצם היסח הדעת הוא פוסל, ראה סיכום שיחתו של הרב חיים סבתו, "היסח הדעת בעבודת ה'", ישיבת ברכת משה מעלה אדומים

<http://www.ybm.org.il/Admin/uploaddata/LessonsFiles/Pdf/9459.pdf>

31. וכך דברי הרמב"ם, ביאת המקדש א, טו: "יראה לי שכל כהן הכשר לעבודה אם נכנס מן המזבח ולפנים והוא שתוי יין או שכור משאר המשכרין או פרוע ראש או קרוע בגדים כדרך שקורעין על המתים אף על פי שלא עבד עבודה הרי זה לוקה, הואיל והוא ראוי לעבודה ונכנס בשעת העבודה מנוול ככה והרי הוא מוזהר שלא יכנס". לעניין חיוב הסהרורי במלקות, ייתכן להחשיבו כאנוס כי אין לו בחירה-חפשית להתעורר במצבו, והוא עשה זאת במצב תודעתי מיוחד במינו.

32. פסחים, י, ח.

חבורות: ישנו מקצתן – יאכלו, כלן – לא יאכלו. רבי יוסי אומר, נתנמנמו – יאכלו. נרדמו – לא יאכלו³³. כלומר: נתנמנמו אפילו כולן יאכלו. אם בני החבורה כולם **סהרוריים**, יש לברר האם הם נחשבים כישנים ולא יאכלו את הפסח, או שמא כמתנמנמים ויאכלו את הפסח.

הריגה

לפני כעשר שנים, בית המשפט בבריטניה זיכה את ג'ולס לאו בן ה-32, תושב מנצ'סטר שבבריטניה, מאשמת רצח אביו בן ה-83, לאחר שהוא הצליח להוכיח לבית המשפט כי היה סהרורי בשעת המעשה³⁴. השופט ריצ'רד הנריקס הסביר שפסק הדין לא טוען לכך שלא היה לא שפוי בשעת המעשה, אלא שפעל באופן "אוטומטי" עקב היותו סהרורי.

לעומת דין הנכרים בבריטניה, ביהדות – אדם מועד לעולם, ולפיכך אם הזיק כשהוא ישן, הרי הוא חייב³⁵. ברם, בעל שו"ת עבודת הגרשוני כתב שהשוכב אצל חברו והרגו בשנתו – פטור מגלות, לפי שהוא שוגג הקרוב לאונס³⁶. ייתכן שגם סהרורי יהיה פטור מסיבה זו, אלא אם כן נקבע שהוא במצב של פחות-אונס משינה רגילה, כי הוא מסוגל לבצע פעולות מורכבות ולתקשר מינימלית. בייחוד אם אדם הוא בעל היסטוריה של סהרוריות, והוא פשע ולא הלך לישון עד שנהיה עייף מאוד, מה שעלול להביא לאפיזודה סהרורית, ואולי במקרה שכזה תהיה לו נקודה של פשיעה הגורעת מן האונס.

עריות

אסור לאדם לשמש עם אשתו כשהיא ישנה³⁷. ברם, אם אשתו היא סהרורית, והוא מבקש ממנה, והיא מהנהנת להבעת הסכמת, לכאורה יהיה מותר, בייחוד אם היו אמורים לקיים את המצווה והיא נרדמה והגיעה למצב סהרוריות, ואם הוא יפרוש – ייתכן שיצא זרעו לבטלה. עד כאן ביחסים מותרים בין איש לאשתו. מה עם אשת איש סהרורית?

בכל איסורי העריות, אם היה אחד מהם ער ואחד ישן – הישן פטור³⁸.

33. ראה פסחים קכ א-ב; רמב"ם וראב"ד חמץ ומצה ח יד, ובהשגות הראב"ד על המאור סוף פסחים; רמב"ם קרבן פסח ח טו. הראב"ד מפרש שקרבן פסח נפסל בהיסח הדעת, ולכן אם נרדמו כל בני החבורה, קרבן הפסח נפסל ואסור לאכול ממנו.

34. זוכה מאשמת רצח לאחר שהוכיח כי "הלך בשנתו", Ynet (20.03.05), <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3060638,00.html>

35. ב"ק כו א; רמב"ם חובל א יא; טושו"ע חו"מ תכא ג. וראה שו"ת עבודת הגרשוני סי' סט, שזה בגדר קרוב לאונס, ולכן חייב בנוזקין.

36. שו"ת עבודת הגרשוני סי' כז.

37. רמב"ם דעות ה, ד.

38. שו"ת חיים ושלום חאבהע"ז סי' ב.

אשת איש שנבעלה בשנתה, מותרת לבעלה ישראל, לפי שהיא אנוסה³⁹.
מה לגבי סהרוריות?

להלן מקרה: אשת איש ובעלה ארחו איש בביתם. באמצע הלילה, האשה היתה סהרורית, והלכה לחדר של האורח וקיימה איתו יחסי אישות. היא יזמה את יחסי האישות, ואולי אף היתה אלימה, בשל מצבה הסהרורי. האם אפשר לקרוא לה אנוסה? היא לא במצב של ערנות, היא ישנה, אלא שהיא מתנהגת בצורה עירנית מבחינה מסויימת, ויש לה יכולת לבצע מטלות ולקבל הוראות פשוטות. לכאורה היא פועלת במידה של 'חיתיות' ואינסטינקט, ואין מחשבתה כדרך מחשבתה בזמן ערנות. אם כן, האם היא חייבת בשל מעשה זה והאם היא נאסרה על בעלה? מבחינת הצופה בה, הוא חושב שהיא עירנית ואף תוקפנית.

תשובה לכך נמצא בדברי ר' חיים פלאג'י הדן בעניין אשה שנבעלה בשעה שישנה, ושם הוא מזכיר מקרה של סהרוריות⁴⁰:

"אם יהיה הענין שראוי להאמינה – כגון שראינו שהיתה ישנה במיטתה שינה גמורה; ומה גם היכא דטבעה היא להיות לה כובד שינה, כאשר שמעתי מפי מגידי אמת באדם אחד שהיה לו שינה כבידה ביותר, עד שהיה קם והולך ושואב מים מן המעיין והוא ישן, וא"כ יהיה אפשר שתהיה לאשה זאת כובד שינה הרבה מצד טבעה או מחמת עייפות הדרך או מחמת איזו מלאכה... וכשבא עליה אדם לא הרגישה".

התיאור שמתאר כאן ר' חיים פלאג'י הוא ממש סהרוריות, ולא נמנום או שינה. אדם "שהיה קם והולך ושואב מים מן המעיין והוא ישן". במקרה זה היא תיחשב כמי שנבעלה באונס.
אם כן, אין היא אסורה על בעלה.

קריאת המגילה

המשנה במסכת מגילה⁴¹ אומרת "קראה סירוגין, ומתנמנם – יצא", כלומר אם קרא את המגילה במצב "נים ולא נים תיר ולא תיר"⁴² – יצא ידי חובה. הרמב"ן אומר שאפילו לכתחילה יכול לקרוא את המגילה כשהוא מתנמנם⁴³. הקורא כשהוא מתנמנם, מוציא גם אחרים ידי חובת הקריאה⁴⁴.

39. כריתות יא א; רמב"ם איסורי ביאה א יח; טור אבהע"ז סי' ב.

40. ר' חיים פלאג'י, **חיים-ושלום** סי' י; וראה מאמרו של הרב אישון, **תחומין**, שם.

41. מגילה, ב, ב.

42. גמרא מגילה יח, ב. וראה רמב"ם מגילה ב ה; טושו"ע או"ח תרצ"ב; **שו"ת רדב"ז** ח"ה סי' אלף תצח (קכה).

43. רמב"ן ברכות כב, ב.

44. **משנה ברורה** סי' תרין סק"מ.

הרדב"ז כותב⁴⁵ שדווקא מתנמנם יצא, מכיון שלא נרדם בשינה, כי הוא יכול לכוון לצאת ידי חובת קריאה בזמן שהוא נים ולא נים תיר ולא תיר, מה שלא ייתכן בשינה. ואז מוסיף הרדב"ז לדבר על מה שנראה בבירור כסהרוריות, בנסינו לברר כיצד אפשר לקרוא מגילה בזמן שינה:

"ואל תתמה היאך הנרדם יכול לקרות, כי אני ראיתי כמה בני אדם כותבין חשבונות והם ישנים ממש ונרדמים. וגם ראיתי מי שהלך לטוחן לקנות קמח והוא ישן, ואחר כך לא היה זוכר מזה כלום. ושואלין אותו, והוא אומר: לא זיתי ממקומי. וכן זה שהיה כותב והוא נרדם, שואלין אותו, והוא אומר: מעולם לא כתבתי זה. וגם ראיתי מי שהיה עולה בסולם, וישן לו באמצע הסולם. ואדם זה ודאי לא היה יכול לכוון, אעפ"י שהוא יכול לקרות. וממילא ידענו טעם המתנמנם, שיכול לכוון, ולפיכך יצא".

נראה מכאן שהרדב"ז מתייחס לסהרוריות כאל שינה ממש, להבדיל ממתנמנם. ברם, שמא היה משנה דעתו לו היה יודע שסהרוריות נבדלת ממצב שינה רגיל, וזה מה שמאפשר לאדם לבצע את כל הפעולות הללו.

כתיבת תפילין

בשולחן ערוך פוסק הרמ"א שאדם לא יכתוב תפילין בזמן שבא לנמנם, כי אז איננו כותב בכוונה⁴⁶. לכאורה תפילין שנכתבו על ידי הסהרורי לא נכתבו בכוונה, אלא אם כן כוון לפני השינה שאם יכתוב בזמן השינה זה לשם מצווה. וכך הם דברי ה"משנה ברורה"⁴⁷ בעניין קריאת מגילה בנמנום:

"ואף-על-גב דצריך לכוון להוציא, אפשר דמתנמנם גם-כן יכול לכוון, ויותר נראה לומר דמירי דחשב בתחלת הקריאה קדם שנמנם להוציא השומעין".

לכאורה ייתכן שאף סהרורי יכול לכוון, ולכל הפחות, יכול סופר-סתם סהרורי לכוון לפני השינה שאם יקרה לו מאורע שיכתוב תפילין ומזוזות בזמן השינה, שזה לשם המצווה.

מנין

הישן יכול להצטרף למנין ולהשלימו⁴⁸. הטעם לכך הוא, שהישן נחשב כגדול בר דעת המחויב במצוות, השינה רק מונעת ממנו לענות אמן. סהרורי

45. שו"ת רדב"ז ח"ה סי' קכה. וראה באנציקלופדיה תלמודית הערות כרך כו, [ישן] טור קפב הע' 118 שכותב בעניין דברים אלו של הרדב"ז: "ונראה שדבריו שם אמורים כמי שנקרא בזמנו "סהרורי", או "חולה ירח", ונקט שהוא בגדר ישן ולא בגדר שוטה".

46. רמ"א או"ח לב יט.

47. משנה ברורה, סי' תר"ץ סק"מ.

48. שו"ע שם נה, ומגן אברהם שם ס"ק ח ובגר"א, בניגוד לשוטה אשר איננו מצטרף למנין (שם סעיף ח).

לעתים יוכלו אפילו לענות "אמן", או משהו שהוא, במצבו, סובר שנשמע כמו 'אמן'.

תפילת שמונה עשרה

להלן סיפור: לילה אחד, לפני כמה שנים, הייתי אנוס ולא הספקתי להתפלל ערבית ומחמת עייפות רבה וחוסר יכולת להתרכז נרדמתי בידיעה שאתעורר כשעתיים מאוחר יותר ואשלים את תפילת העמידה, בעוד לילה. אינני סהרורי, אבל נרדמתי עם הידיעה שעליי להתפלל, ולכן בחלומי – התחלתי להתפלל את תפילת העמידה, ונאלצתי לחזור שוב ושוב על ברכות מסויימות, כי "שכחתי" בחלומי מילים מרוב עייפות (בתוך-החלום). האמת היא, שלא הצלחתי להשלים את התפילה עד סופה, והתעוררתי והתפללתי בעירנות. יש לציין שהיתה לי כוונה גמורה להתפלל בחלום, וכל ההבדל הוא שזה היה מצב של חלום ולא עירנות.

עתה, נקיש את הדבר לענייננו: אם סהרורי התפלל במצב זה תפילת שמונה עשרה, אולי אפילו במצב פיזי של עמידה, והוא אפילו זוכר את זה, האם עליו לחזור ולהתפלל? לכאורה התפילה נאמרה במלואה, וזה לא גרע מאדם ער שהתפלל בלי כוונה מלאה שגם הוא יצא ידי חובה.

ג. סיכום

בדפים אלו הועלו שאלות בסיסיות המתעוררות בעקבות מצב סהרוריות, "מחלת ירח", ועל מנת שמורי ההוראה יתנו דעתם לברר את העניין. ויהי רצון שבזכות הדיון ההלכתי של הפוסקים בדברים אלו, יהפוך עניין הסהרוריות לברכה ורפואה, מעין דברי המדרש על הפסוק⁴⁹: "וְהָיָה אִוֶּר הַלְבָנָה⁵⁰ כְּאִוֶּר הַחֲמָה וְאִוֶּר הַחֲמָה יְהִיָּה שְׂבַעֲתַיִם כְּאִוֶּר שְׂבַעֲתַיִם הַיָּמִים בְּיוֹם חֶבֶשׁ ה' אֶת שְׂבַר עֲמוֹ וּמַחֲץ מַכְתּוֹ יִרְפָּא".

וזה לשון מדרש תנחומא⁵¹:

"עשיתם לפני ארון (=דברי תורה) שיצא ממנו אור לעוה"ז חייכם אני מאיר עליכם לעוה"ב שנאמר⁵² והיה אור הלבנה כאור החמה וגו', וכה"א קומי אורי כי בא אורך⁵³, אמר הקדוש ברוך הוא על כל הדברים והמצות שעשיתם אני פורע לכם לעוה"ב"⁵⁴.

49. ישעיהו ל, כו.

50. רמז לסהרוריות?

51. מדרש תנחומא, ויקהל י'.

52. ישעיה ל.

53. ישעיהו ס'.

54. וכן ראה **תנא דבי אליהו** פרקי הירידות (איש שלום) פרשה ג: "ועתיד הקדוש ברוך הוא להבהיק את [זיוה] כזיו הלבנה, ברה כחמה (שיר השירים ו') אילו הצדיקים שבישראל שמחשבין על דברי תורה בעולם הזה, ועתיד הקדוש ברוך הוא [להבהיק] זיום כזיו החמה."